

Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος

**Ο προσανατολισμός των Ελλήνων προς τη Ρωσία
κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856)**

Είναι γνωστό ότι από τις αρχές του 18ου αιώνα το κέντρο βάρους των αγώνων της Ευρώπης εναντίον της οθωμανικής αυτοκρατορίας μετατέθηκε από τη Δύση στην Ανατολή, όταν μπήκε στο προσκήνιο της ευρωπαϊκής ζωής μια νέα Δύναμη, η Ρωσία*. Με τη στιβαρή καθοδήγηση του Μεγάλου Πέτρου στην αρχή και της Μεγάλης Αικατερίνης αργότερα, η Ρωσία έγινε σύντομα ο κυριότερος αντίπαλος της οθωμανικής αυτοκρατορίας, που η παρακμή της προχωρούσε τώρα με πιο γρήγορο ρυθμό. Βασικός στόχος της ρωσικής πολιτικής ήταν να προσαρτήσει τα γύρω από τον Εύξεινο Πόντο εδάφη της νότιας Ρωσίας, που βρίσκονταν τότε κάτω από οθωμανική επικυριαρχία, και να πετύχει την ελεύθερη διόδο από τα Στενά προς το Αιγαίο και τη Μεσόγειο. Οι προθέσεις της αυτές, που έτειναν να πραγματοποιηθούν με συνεχείς αγώνες εναντίον των Τούρκων, ήταν πολύ φυσικό να επηρεάζουν το φρόνημα των υπόδουλων Ελλήνων και να δημιουργούν πρόσφορες συνθήκες για την ανάπτυξη της αγωνιστικότητάς τους.

Εξ άλλου, οι αινιγματικές προφητείες που κυκλοφορούσαν την εποχή εκείνη και που προανήγγειλλαν ότι η λύτρωση των ραγιαδων θα ερχόταν μόνο από το «ξανθό γένος», καθώς και οι χρησμοί του Αγαθαγγέλου και οι διάφορες άλλες σχετικές διαδόσεις δημιουργούσαν μια ατμόσφαιρα γεμάτη αναμονή και ελπίδες.

Από την εποχή αυτή, που έγινε πια πίστη στους Έλληνες ότι η ορθόδοξη Ρωσία αποτελούσε τη μόνη ελπίδα για την εθνική αποκατάστασή τους, μεγάλωσε και το ρεύμα των Ελλήνων μεταναστών προς τη Ρωσία. Αυτοί εγκαταστάθηκαν κυρίως στις νότιες επαρχίες της, ίδρυσαν παροικίες που άνθισαν οικονομικά, καλλιέργησαν την παιδεία, βοήθησαν τους υπόδουλους αδελφούς τους με την ίδρυση σχολείων και με έργα κοινωνικής αποστολής, και συνέβαλαν στην εδραίωση της κοινής πεποίθησης για το ρόλο που θα διαδραμάτιζε η Ρωσία στην απελευθέρωση του Γένους. Έτσι, το δημοτικό τραγούδι:

* Ανακοίνωση στο 2ο Ελληνορωσικό συμπόσιο στη Μόσχα με γενικό θέμα: «Ιστορικές σχέσεις των λαών της ΕΣΣΔ με την Ελλάδα το 19. με αρχές του 20. αι.» (30 Σεπτ. - 7 Οκτ. 1985).

*«'Ακόμα τούτ' τὴν ἀνοιξή, ραγιάδες, ραγιάδες,
τοῦτο τὸ καλοκαίρι, καϋμένη Ρούμελη,
ὄσο νὰ 'ρθῆ ὁ Μόσκοβος, ραγιάδες, ραγιάδες,
νὰ φέρη τὸ σεφέρι, Μοριὰ καὶ Ρούμελη».*

δεν ήταν μόνο μια συναισθηματική ρομαντική έκφραση, αλλά και η προβολή μιας κοινής πεποίθησης δημιουργημένης από την εποχή του Μεγάλου Πέτρου.

Η πίστη αυτή των Ελλήνων δέχθηκε βέβαια ένα σοβαρό πλήγμα από την αποτυχία της εξέγερσης του 1770 στην Πελοπόννησο (της γνωστής με το όνομα «τα Ορλωφικά») και από τις τραγικές επιπτώσεις της για τον Ελληνισμό, αποκαταστάθηκε όμως γρήγορα από τα σημαντικά ευνοϊκά επακόλουθα που είχε για τους Έλληνες η συνθήκη του Κιουτσιούκ - Καϊναρτζή (21 Ιουλίου 1774). Θα μπορούσε μάλιστα να πει κανείς επιγραμματικά ότι κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν την παραπάνω συνθήκη οι υπόδουλοι Έλληνες δέθηκαν πιο στενά με τη Ρωσία από πολλές απόψεις: πολιτική, οικονομική, θρησκευτική και πολιτιστική. Τέλος, η αποφασιστική επέμβαση της Ρωσίας, που με τη συνθήκη της Αδριανουπόλεως (14 Σεπτεμβρίου 1829) εξανάγκασε την οθωμανική αυτοκρατορία να αναγνωρίσει την ελληνική ανεξαρτησία, επέβαλε, όπως ήταν φυσικό, στη συνείδηση των Ελλήνων το ρόλο της Ρωσίας όχι μόνον ως προστάτη της Ορθοδοξίας γενικά και της ελευθερίας του μικρού ελληνικού βασιλείου ειδικότερα, αλλά και ως εγγυητή για την ολοκλήρωση της ελευθερίας αυτής, την απελευθέρωση δηλαδή και των άλλων υποδούλων Ελλήνων.

Κάτω λοιπόν από τις προϋποθέσεις, που αναφέραμε ήδη με συντομία, ήταν πολύ φυσικό η νέα μεγάλη κρίση του Ανατολικού Ζητήματος, που ξέσπασε στα μέσα του 19ου αιώνα, να προσελκύσει το ζωηρό ενδιαφέρον ολόκληρου του Ελληνισμού (ελεύθερου και υπόδουλου), καθώς και του βασιλιά Όθωνα και της κυβέρνησής του. Πραγματικά, η κρίση αυτή που άρχισε με την οξύτατη διαφωνία μεταξύ καθολικών και ορθοδόξων για την κατοχή προσκυνημάτων των Αγίων Τόπων και κατέληξε στον λεγόμενο Κριμαϊκό πόλεμο (1853 - 1856), φάνηκε στα μάτια των Ελλήνων σαν μια μοναδική ευκαιρία τόσο για το θρίαμβο της Ορθοδοξίας όσο και για την πραγματοποίηση της «Μεγάλης Ιδέας» τους, άσχετα αν οι επιπτώσεις των γεγονότων που ακολούθησαν ήταν τελικά πολύ δυσμενείς για το μικρό ελληνικό κράτος.

Από την αρχή ακόμη της κρίσης και πριν αρχίσουν οι πολεμικές επιχειρήσεις η ελληνική κοινή γνώμη είχε ταχθεί υπέρ των ρωσικών απόψεων. Την εποχή αυτή τα μέλη της ελληνικής κυβέρνησης ήταν οπαδοί είτε του λε-

γόμενου «ρωσικού» κόμματος (οι υπουργοί των Εξωτερικών Α. Πάικος, της Παιδείας Σ. Βλάχος και του Πολέμου Σπ. Μήλιος) είτε του «γαλλικού» (ο πρωθυπουργός και υπουργός των Ναυτικών Α. Κριεζής, και οι υπουργοί των Εσωτερικών Ρήγας Παλαμήδης, της Δικαιοσύνης Σ. Πήλικας και των Οικονομικών Δ. Χρησιτίδης). Άσχετα όμως από την πολιτική τοποθέτηση των μελών της ελληνικής κυβέρνησης και τη διαίρεση των Ελλήνων σε οπαδούς των τριών κομμάτων («αγγλικού», «γαλλικού» και «ρωσικού»), η επιρροή της Ρωσίας παρουσιαζόταν τότε πολύ αυξημένη ανάμεσα στον ελληνικό λαό για ένα κυρίως λόγο: γιατί στα θέματα της θρησκείας και των εθνικών διεκδικήσεων οι Έλληνες, ανεξάρτητα από τις κομματικές διαφορές τους, ακολουθούσαν μια κοινή γραμμή. Εξ άλλου η αγγλική επιρροή είχε μειωθεί σημαντικά στην Ελλάδα μετά τα «Παρκερικά» (αρχές 1850), ενώ η γαλλική υποστήριξη στις απαιτήσεις των καθολικών για το ζήτημα των Αγίων Τόπων συνετέλεσε στη σοβαρή εξασθένηση και της γαλλικής επιρροής. Δεν είναι λοιπόν καθόλου υπερβολική η άποψη ότι όχι μόνον οι «Ναπαιού» (οι οπαδοί δηλαδή του «ρωσικού» κόμματος), αλλά τα 9/10 τουλάχιστον των Ελλήνων είχαν τότε στραμμένα τα βλέμματά τους προς τη Ρωσία και ανταποκρίνεται απόλυτα στην πραγματικότητα αυτό που έγραψε στις 3 Φεβρουαρίου 1853 ο Ρώσος πρεσβευτής στην Αθήνα Περσιάνι προς τον υπουργό των Εξωτερικών Νέσελροντ, ότι δηλαδή οι Έλληνες όλων ανεξαιρέτως των τάξεων παρακολουθούσαν με αγωνία την εξέλιξη του ζητήματος σε όλες του τις φάσεις.

Η άφιξη στην Κωνσταντινούπολη του έκτακτου απεσταλμένου του τσάρου ναυάρχου Μένσικωφ και οι απαιτήσεις που πρόβαλε στην Πύλη ξεσήκωσαν ακόμη περισσότερο τους Έλληνες. Έτσι, παρά τις πιέσεις της Αγγλίας και της Γαλλίας, αλλά και τις συμβουλές της Ρωσίας για μετριοπάθεια, το φιλοπόλεμο ρεύμα μεγάλωνε ανάμεσα στον ελληνικό λαό μέρα με τη μέρα. Μεγάλο πλήθος Ελλήνων υποδέχθηκε με συγκίνηση τον Μένσικωφ και τη λαμπρή συνοδεία του κατά την άφιξή τους στην Κωνσταντινούπολη και σε όλη τη διάρκεια της εκεί παραμονής του πολλοί συγκεντρώνονταν μπροστά στη ρωσική πρεσβεία, για να επευφημήσουν σε κάθε έξοδο του από αυτήν τον «Προστάτη της Ορθοδοξίας», όπως τον αποκαλούσαν.

Στην Αθήνα κύριος εκφραστής της στροφής της κοινής γνώμης προς τη Ρωσία ήταν η εφημερίδα «Αιών» του γνωστού ιστορικού Ιωάννη Φιλήμονα. Με τις ανταποκρίσεις της από την Κωνσταντινούπολη και με κύρια άρθρα ενημέρωνε συχνά τους αναγνώστες της και πρόβαλε με σθένος τις απόψεις των ορθοδόξων για το ζήτημα των Αγίων Τόπων, τονίζοντας ταυτόχρονα και

τη μεγάλη σημασία του ζητήματος αυτού για τον Ελληνισμό.

Το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης εντάθηκε στην Ελλάδα, όταν στις 15 Μαρτίου 1853 έφθασαν ξαφνικά στον Πειραιά, με το ρωσικό ατμόπλοιο «Βεσσαραβία» και με πρόσχημα την επίσκεψη των αρχαιοτήτων, ο ναύαρχος Κορνίλωφ, ήρωας της ναυμαχίας του Ναυαρίνου και υπασπιστής του πρίγκιπα Μένσικωφ, ο στρατηγός Νεποκοϊτσίσκν και άλλοι ανώτατοι αξιωματικοί. Οι Ρώσοι αυτοί αξιωματούχοι έκαναν μια σύντομη επίσκεψη στον Όθωνα και συζήτησαν με τον υπουργό των Εξωτερικών Πάικο. Αργότερα επισκέφθηκε τη Σύρο και ο Δημήτριος Νέσελροντ, γιος του Ρώσου υπουργού των Εξωτερικών, και συναντήθηκε με τον αδελφό του στρατηγού Δημ. Καλλέργη.

Μολονότι οι Ρώσοι επίσημοι δεν είχαν φέρει κανένα μήνυμα πολέμου στην Ελλάδα, ο Νέσελροντ μάλιστα είχε εξηγήσει ότι ο τσάρος Νικόλαος δεν είχε την πρόθεση να καταλύσει την οθωμανική αυτοκρατορία και να υψώσει τη ρωσική σημαία στην Κωνσταντινούπολη, παρά ταύτα και μόνον η παρουσία τους στην Αθήνα ήταν αρκετή για να ξεσηκώσει τα πνεύματα και να προκαλέσει ένα σωρό φήμες. Το κλίμα αυτό εντάθηκε μετά τις συναντήσεις του Μένσικωφ με τον πρεσβευτή της Ελλάδας στην Πύλη Ανδρέα Μεταξά, που θεωρούνταν και αρχηγός του «ρωσικού» κόμματος.

Πολύ παραστατική εικόνα του κλίματος αυτού μας δίνουν δύο ανταποκρίσεις από την Αθήνα που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα «Βελγική Ανεξαρτησία». Παραθέτουμε χαρακτηριστικά αποσπάσματα των κειμένων κατά τη μετάφραση που δημοσιεύτηκε στο έργο του Παύλου Καρολίδη (*Σύγχρονος Ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από 1821 μέχρι 1921*, τ. Δ', Αθήναι 1924), με τη σημείωση μάλιστα ότι οι συντάκτες τους ήταν άνθρωποι με όχι πολύ φιλελληνικά αισθήματα. Στην πρώτη ανταπόκριση (5/17 Απριλίου 1853) αναφέρονται τα εξής:

«Τὰ πάντα ἐμφαίνουσιν ἐν Ἀθήναις ὅτι τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα λύεται προσεχῶς. Οἱ Ἕλληνες, πεπεισμένοι ὅτι ἡ Ρωσία ἔχει ἀπόφασιν νὰ δεσπόσῃ τῆς Τουρκίας, ἐλπίζουσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν προσεχῆ τινα αὔξησιν ὀρίων καὶ ἐπέκτασιν δυνάμεως. Διὰ τοῦτο προσδόκιμός τις πάλῃ καὶ εἰσβολὴ Ρωσικῶν στρατευμάτων εἰς Τουρκίαν πληροῖ αὐτοὺς χαρᾶς. Ἀναμφίβολον πάντως ἐστὶν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἰσὶ καὶ ἔσονται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον Ρῶσοι. Αὐτὸ τὸ συμφέρον αὐτῶν ἐπιβάλλει αὐτοῖς τὸ τοιοῦτον φρόνημα, ἐξ οὗ μάτην ἤθελε τις κοπιᾶσει νὰ ἐξαγάγῃ αὐτούς. Ἐννοοῦσιν ὅτι διὰ μόνῃς τῆς Ρωσίας δύνανται νὰ τύχωσιν αὔξησώς τινος. Δὲν ὑπάρχει ὑπουργός, ὅστις ἐν καιρῷ εἰρήνης νομιζόμενος ὡς φρονῶν τὰ τῶν Ἄγγλων ἢ καὶ τῶν Γάλλων ἐν ὄρα πολέμου νὰ μὴ γείνη Ρῶσος. Τὸ αὐτὸ

δὲ ῥητέον καὶ περὶ πάντων σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων, ἐχόντων ἐστραμμένα τὰ βλέμματα μετὰ ζωηροτάτων ἐλπίδων καὶ πλήρους πίστεως πρὸς τὴν Ρωσίαν, πρὸς τὸν Ρῶσον αὐτοκράτορα. Ἡ Ἀγγλία ἐμισήθη ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰ ναυτικά αὐτῆς συμφέροντα ἀντίκεινται πρὸς τὰ Ἑλληνικά. Ἡ Γαλλία οὐδεμίαν κατώρθωσε νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην καὶ πεποίθησιν εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὴν θέλησιν αὐτῆς. Ἔχει τὴν αὐτὴν θρησκείαν καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῆς δὲν ἀντίκεινται παντάπασιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος».

Στη δευτέρα ανταπόκριση (15/27 Απριλίου 1853) τονίζονται χαρακτηριστικά τα εξής: «Ἄπαντες οἱ Ἕλληνες περιμένουσι μετὰ συγκινήσεως τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰδήσεις καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν Ρωσικῶν ἀξιώσεων, ὅπερ θὰ ἔχη μεγίστην ῥοπήν ἐπὶ τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Μηδεὶς ἀμφιβαλλέτω ὅτι οἱ Ἕλληνες εὐχονται ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τῶν σχεδίων τῆς Ρωσίας, καὶ ὡς Ἕλληνες ἔχουσι δίκαιον, οὐδὲ δύναται τις νὰ μεμφθῇ αὐτοὺς ὡς σκεπτομένους περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν, περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἔθνους αὐτῶν, μὴ δυναμένου νὰ μεγαλυνθῇ ἄλλως εἰμὴ διὰ συμμαχίας μετὰ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς ἐν Ἀνατολῇ ἐπικρατήσεως τῆς κολοσσιαίας ταύτης Δυνάμεως». Καὶ ο ἀνταποκριτῆς συνεχίζει παρακάτω: «...Οἱ Ἕλληνες εἰσὶ πρὸ πάντων Ὀρθόδοξοι, δηλαδὴ παλαιοῦ πνεύματος, τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ρώσους αἵματος, καὶ ἐπερχομένης τῆς κρίσεως ἢ τοῦ κινδύνου ἐπικειμένου θὰ συνταχθῶσι μετὰ τούτων. Μάταιον ὁ,τι ἂν εἴπωμεν, ὁ,τι ἂν κηρύξωμεν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἄλλων Δυνάμεων, οἵτινες ἀγωνίζονται νὰ δημιουργήσωσιν ἐν Ἑλλάδι κόμμα διάφορον τοῦ Ὀρθοδόξου κόμματος, δύνανται νὰ πεισθῶσιν πόσον μηδαμινὰ εἰσὶν αἱ μικραὶ αὐτῶν ἐνέργειαι ἐναντίον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιθυμίας Δυνάμεως μεγάλης, οἷα ἡ Ρωσία, ἣς οἱ ἀντιπρόσωποι ἐμπνεόμενοι ὑπὸ φρονήσεως καὶ νοῦ καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιτηδεύουσιν ὅτι ἐπιδιώκουσι, δὲν φαίνονται καὶ δὲν ἐργάζονται ἐν τῷ φανερῷ εἰμὴ ἐν τοῖς μεγάλοις καιροῖς, ἀφίοντες εἰς τοὺς ἀεικινήτους διπλωμάτας τὰς μικρὰς ῥαδιουργίας».

Ἰδιαίτερα ἐντονη ἐγίνε η ὀξυνση των πνευμάτων στην Ελλάδα μετὰ τη διακοπή των ρωσοτουρκικῶν διαπραγματεύσεων, την αναχώρηση του Μένσικωφ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη (21 Μαΐου 1853), τὴν ἐπίδοση τοῦ ρωσικοῦ τελεσιγράφου στὴν Πύλη, τὶς πολεμικὲς κινητοποιήσεις καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς, καὶ τὴν κατάληψη των Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν ἀπὸ τοὺς Ρώσους (αρχὲς Ἰουλίου 1853). Ἀν καὶ εἶχε γίνε ἤδη σαφὲς ὅτι οἱ δύο ἄλλες «Προστάτιδες» Δυνάμεις (Ἀγγλία καὶ Γαλλία) ἦταν αποφασισμένες νὰ στηρίξουν τὴν οθωμανικὴ αυτοκρατορία, πρᾶγμα που θὰ ἔκανε τὴ θέση τῆς Ἑλλάδας ἐξαιρετικὰ δύσκολη, ὁ λαὸς μολαταῦτα βρισκόταν σε ἐξάψη, γιὰ τὴν πίστευε ὅτι ὁ πόλεμος καὶ ἡ συντριβὴ τῆς οθωμανικῆς αυτοκρατορίας ἦταν

κάτι το αναπόφευκτο και ότι είχε έλθει πια η στιγμή για τη δικαίωση των εθνικών πόθων.

Στις εκδηλώσεις του φιλορωσικού και φιλοπόλεμου αυτού πνεύματος πρωτοστατούσε ο τύπος με επικεφαλής τον «Αιώννα», στον οποίο δημοσιεύονταν πύρινα άρθρα που ξεσήκωναν το λαό. Αντιπροσωπευτικά του κλίματος, που επικρατούσε την εποχή εκείνη, είναι και όσα έγραψε σε κύριο άρθρο του στον «Αιώννα» της 18ης Ιουλίου 1853 (μετά την είσοδο δηλαδή του ρωσικού στρατού στις Ηγεμονίες) ο ποιητής Παναγ. Σούτσος: «...*Ὁ μεγαλοδύναμος καὶ μεγαλοπτέρυγος ἀετὸς τῆς Ἄρκτου, ὁ καταβὰς ἄνωθεν πρὸς τοὺς ἀπτέρους νεοσσοὺς, ἡμᾶς, ὁ ἔχων κράτος ἐπὶ τῆς Εὐρώπας Νικόλαος κατέλαβε τὴν Δακίαν καὶ τὴν Μολδαβίαν ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ προστασίαν, ἐπὶ σκοπῶ ἵνα ἐκβιάσῃ τοὺς Ἀγγλοὺς πρὸς ἀπόδοσιν τῆς προστατευομένης Ἑπτανήσου εἰς τὸν μέλλοντα τοῦ ἐλληνικοῦ γένους αὐτοκράτορα ὅταν καὶ αὐτὸς ἀποδώσῃ τὴν Δακίαν καὶ Μολδαβίαν εἰς ἐκεῖνον*». Και απευθυνόμενος προς τους Ἄγγλους ο Σούτσος συνέχισε: «...*Ἀγαπῶμεν τὴν Ρωσίαν διότι καταθραύει τὴν κεφαλὴν τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ ἡμῶν Ὁθωμανοῦ, ἐν ᾧ ὑμεῖς αὐτὸν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς αἰώνιον τύραννον ἡμῶν προετοιμάζετε...*». Ο ίδιος επίσης ποιητής σε άλλο άρθρο του της 20ῆς Ιουλίου 1853 προανήγγειλε την εξέγερση της Ηπείρου, Θεσσαλίας και Μακεδονίας. Παράλληλα, ήλθαν τότε και πάλι στην επιφάνεια διάφοροι χρησμοί και προφητείες, όπως οι προφητείες του Αγαθαγγέλου, ο χρησμός για το «ξανθό γένος», οι προφητείες του Ησαΐα κ.λπ., ενώ ο ελληνικός κλήρος αντιμετώπιζε τη μισαλλοδοξία και το μισελληνισμό των καθολικών και προτεσταντών με την εξής απάντηση: «*Ἐνωσον πάντα, Θεέ, τοὺς Ἕλληνας καὶ κραταίωσον τὸν Μέγαν Νικόλαον πρὸς θρίαμβον τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν πάσῃ τῇ γῆ*». Τέλος, από το Σεπτέμβριο του 1853 μια ομάδα ανθρώπων του πνεύματος (οι Αλέξ. Ραγκαβής, Μ. Ρενιέρης, Νικ. Δραγούμης, Κων. Παπαρρηγόπουλος, Ι. Σούτσος και Γ. Βασιλείου) άρχισε να εκδίδει ένα γαλλόφωνο δεκαπενθήμερο περιοδικό με τον τίτλο «Spectateur d' Orient», που κυκλοφορούσε ευρύτατα μέσα και έξω από την Ελλάδα. Με τον τρόπο αυτό άρχισε να ακούγεται και έξω από την Ελλάδα η φωνή των ελληνικών δικαίων και των δικαίων της Ορθοδοξίας.

Μετά την κήρυξη του πολέμου από την Τουρκία εναντίον της Ρωσίας (4 Οκτωβρίου 1853) και, ιδίως, μετά την ολοκληρωτική καταστροφή του τουρκικού στόλου στο λιμάνι της Σινώπης (30 Νοεμβρίου 1853) από το ρωσικό στόλο του Ευξείνου υπό τον ναύαρχο Νακίμωφ, το φιλοπόλεμο ρεύμα κυριεύσε όλους τους Έλληνες τόσο στο ελεύθερο ελληνικό κράτος όσο και στις υπόδουλες επαρχίες και τον απόδημο Ελληνισμό. Ο θρησκευτικός χα-

ρακτήρας, που έδωσε στον πόλεμο ο τσάρος Νικόλαος Α΄ με τις προκηρύξεις του της 14/26 Ιουνίου 1853, 20 Οκτωβρίου / 1 Νοεμβρίου 1853 και 9/21 Φεβρουαρίου 1854, βρήκε βαθιά απήχηση στις ψυχές όλων των Ελλήνων. Οι ομογενείς της Ρωσίας μαζί με άλλους Έλληνες σχηματίζουν εθελοντικά στρατιωτικά σώματα, που θα αγωνιστούν στο πλευρό των Ρώσων στην Κριμαία, ενώ οι πλούσιοι Έλληνες έμποροι της Οδησσοῦ και των άλλων πόλεων της Ρωσίας προσφέρουν σημαντικά χρηματικά ποσά στον τσάρο, για να τον βοηθήσουν στον αγώνα του υπέρ της Ορθοδοξίας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του μεγαλέμπορου της Οδησσοῦ Γρηγ. Μαρασλή που προσφέρει στον τσάρο 1.250.000 ρούβλια για την επισκευή του θόλου της Αγιά Σοφιάς, όταν οι Ρώσοι θα καταλάμβαναν την Κωνσταντινούπολη.

Η καταστροφή του τουρκικού στόλου στη Σινώπη έδωσε επίσης και το σύνθημα για την εξέγερση των υπόδουλων ελληνικών επαρχιών. Η επανάσταση άρχισε τον Ιανουάριο του 1854 από την περιοχή της Άρτας και σε ένα μήνα απλώθηκε σε ολόκληρη την Ήπειρο. Στα μέσα Φεβρουαρίου η επαναστατική φλόγα μεταδόθηκε στη Δυτική Θεσσαλία, αγκάλιασε το θεσσαλικό χώρο και σε λίγο έφτασε και στην απομακρυσμένη από τα σύνορα του ελληνικού βασιλείου Μακεδονία.

Στην Αθήνα, όταν έφτασαν οι πρώτες ειδήσεις για τον ξεσηκωμό των υποδούλων, ξέσπασε ο ενθουσιασμός του λαού και κυριάρχησε απόλυτα η πολεμική ατμόσφαιρα. Οι εφημερίδες, με πρώτο πάντα τον «Αιώνα», δημοσίευαν φλογερά άρθρα, ποιητές, όπως ο Παναγ. Σούτσος και ο Σοφ. Καρύδης, έγραφαν πολεμικά θούρια και παντού συγκροτούνταν διαδηλώσεις και συλλαλητήρια. Οι φοιτητές πρωτοστατούσαν σε κάθε κίνηση και εγκατέλειπαν ομαδικά τα θρανία, για να καταταγούν εθελοντές στα σώματα που συγκροτούνταν για να βοηθήσουν τους επαναστάτες.

Αντιπροσωπευτικά του κλίματος, που επικρατούσε τότε, ήταν και τα άρθρα που δημοσίευσε στον «Αιώνα» ο γηραιός αγωνιστής του 1821 ιεροδιάκονος Νεόφυτος Βάμβας, καθηγητής της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών. Με τα άρθρα του αυτά ο Βάμβας παρακινούσε τους Έλληνες στο νέο αγώνα που θα ολοκλήρωνε την πολιτική αποκατάσταση του Γένους, θα πραγμάτωνε δηλαδή τη «Μεγάλη Ιδέα». Το πρώτο του άρθρο (27 Ιανουαρίου 1854) έκλεινε με τη φράση: «*Ένωσον πάντας, Θεέ, και κραταίωσον τὸν Μέγαν Νικόλαον, ἵνα δοξασθῆ τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ*», ενώ το δεύτερο (13 Φεβρουαρίου 1854) κατέληγε στα εξής: «*Έλληνες! Έξερράγη ὁ δεύτερος πόλεμος ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλευθερίας παντὸς τοῦ Έλληνικοῦ ἔθνους ὑψώθη ἡ σημαία τοῦ τιμίου Σταυροῦ φέρουσα τὸ σύνθημα “Έλευθερία ἢ θάνα-*

τος''. Δράμετε ταχέως, ταχέως ως αετοί· πολεμείτε ως λέοντες μετά φρονήσεως και όμονοιás. 'Η έλευθερία και ή πίστις θέλει στέψει τούς άγώνας ήμών με 'Ελληνικήν αύτοκρατορίαν. Δίκαιος ό Θεός».

Το γενικό ενθουσιασμό του λαού ήταν αδύνατο να μην τον συμμεριστούν τόσο το βασιλικό ζεύγος Όθων και Αμαλία όσο και η κυβέρνηση του Αν. Κριεζή. Από την αρχή κιόλας της εξέγερσης ο Όθων δεν έκρυψε τα αισθήματά του ακόμη και από τους ξένους διπλωμάτες, ενώ η κυβέρνηση αποφάσισε να υποστηρίξει, όσο γινόταν μυστικά, τα κινήματα. Κύριο ρόλο σε όλες τις ενέργειες έπαιξε ο υπουργός των Στρατιωτικών Σκαρλάτος Σούτσος, που συνεργαζόταν άμεσα στον τομέα αυτό με το στενό περιβάλλον του βασιλιά και με τον ίδιο τον Όθωνα. Η τροπή όμως που έπαιρνε το ζήτημα στο διπλωματικό πεδίο ήταν για τους Έλληνες κάθε άλλο παρά ευνοϊκή. Η πολιτική των δύο Δυνάμεων είχε ήδη εκδηλωθεί υπέρ της Τουρκίας και οι πρεσβευτές της Ελλάδας στο Παρίσι, Λονδίνο και Κωνσταντινούπολη Αλ. Μαυροκορδάτος, Σπ. Τρικούπης και Ανδρέας Μεταξάς, παλαιοί και έμπειροι πολιτικοί, προειδοποιούσαν την κυβέρνηση για τους κινδύνους που διέτρεχε το κράτος εξ αιτίας της πολιτικής που ακολουθούσε. Ο Μεταξάς μάλιστα, μολονότι ηγέτης των ρωσοφίλων, είχε γράψει από την Κωνσταντινούπολη ότι θεωρούσε τα κινήματα και πρόωρα και όψιμα ταυτόχρονα· πρόωρα γιατί άρχισαν πριν περάσουν οι Ρώσοι τον Δούναβη και τον Αίμο, και όψιμα γιατί, αν γίνονταν νωρίτερα, η ευρωπαϊκή πολιτική θα είχε ίσως ακολουθήσει άλλη κατεύθυνση, ενώ τώρα ήταν από την αρχή αντίθετη προς αυτά. Μολαταύτα, κατέληγε ο Μεταξάς, αφού είχε αρχίσει πια η εξέγερση, δεν θα έπρεπε να εγκαταλειφθεί.

Η εξάπλωση των επαναστατικών κινήματων στις υπόδουλες επαρχίες και ο ξεσηκωμός που επικρατούσε στην πρωτεύουσα και τις άλλες πόλεις του ελληνικού βασιλείου προκάλεσαν, όπως είναι γνωστό, μεγάλη ανησυχία τόσο στην Πύλη όσο και στην Αγγλία και Γαλλία. Έτσι επακολούθησαν τα γνωστά γεγονότα: διπλωματική πίεση στην αρχή των πρεσβευτών Αγγλίας και Γαλλίας στην Αθήνα (Φεβρουάριος 1854), τουρκικό τελεσίγραφο και διακοπή των ελληνοτουρκικών διπλωματικών σχέσεων (Μάρτιος 1854) και, τέλος, δυναμική αγγλογαλλική επέμβαση. Στις 14/26 Μαΐου 1854 γαλλικός στρατός κατέλαβε τον Πειραιά και λίγες μέρες αργότερα ήλθαν και αγγλικά τμήματα. Οι αγγλογαλλικές δυνάμεις εξανάγκασαν τον Όθωνα να διακηρύξει την απόλυτη ουδετερότητά του και του επέβαλαν το σχηματισμό νέας κυβέρνησης της εμπιστοσύνης τους υπό τον Αλέξ. Μαυροκορδάτο, το «Υπουργείον Κατοχής», όπως ονομάστηκε από το λαό. Η νέα κατάσταση είχε σαν

φυσικό επακόλουθο την αποτυχία των επαναστατικών κινημάτων στην Ήπειρο, Θεσσαλία και Μακεδονία. Από την άλλη πάλι πλευρά, η τροπή που πήρε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος με την επέμβαση της Αυστρίας στις Ηγεμονίες, τη συμμετοχή των Αγγλογάλλων στο πλευρό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και, ιδίως, με τη μεταφορά του θεάτρου των πολεμικών επιχειρήσεων στη χερσόνησο της Κριμαίας, καταδίκασε οριστικά όλα τα όνειρα των Ελλήνων.

Το καλοκαίρι του 1854, με αφορμή το ανθυγιεινό κλίμα του Πειραιά, η αγγλογαλλική κατοχή επεκτάθηκε ως τα Πατήσια και την Πεντέλη. Η κατοχή διήρκεσε ως το Φεβρουάριο του 1857, δηλαδή ένα περίπου έτος μετά τον τερματισμό των πολεμικών επιχειρήσεων στην Κριμαία. Στο διάστημα αυτό, αν και οι δυνάμεις κατοχής προσπάθησαν να προσεταιριστούν τους Έλληνες, κάνοντας μάλιστα και αρκετά κοινωφελή έργα, δεν κατόρθωσαν μολαταύτα να τους αποσπάσουν από τον προσανατολισμό τους προς τη Ρωσία. Αντίθετα, με τους προκλητικούς στρατιωτικούς περιπάτους τους στην Αθήνα, ακόμη και μπροστά από τα ανάκτορα, και με τα επεισόδια που δημιουργούσαν με Έλληνες πολίτες και υπαλλήλους, μεγάλωσαν την αγανάκτηση του πληθυσμού και ενίσχυσαν τη δημοτικότητα του Όθωνα. Την αγανάκτηση του λαού την αύξησε κατά πολύ και η εμφάνιση της χολέρας, που τη μετέφεραν τα γαλλικά στρατεύματα και που προκάλεσε το θάνατο 3.000 ατόμων, του 1/10 δηλαδή του τότε πληθυσμού της πρωτεύουσας.

Για πρώτη φορά ξεχάστηκε την εποχή εκείνη η διαίρεση του λαού σε «αγγλόφιλους», «γαλλόφιλους» και «ρωσόφιλους» και όλοι είχαν συσπειρωθεί γύρω από τον Όθωνα, που μεταβλήθηκε σε σύμβολο εθνικής ενότητας. Οι Έλληνες παρακολουθούσαν με ζωντανό ενδιαφέρον τα γεγονότα του πολέμου της Κριμαίας, εκδήλωναν ανοιχτά τη χαρά τους για την ηρωική αντίσταση των Ρώσων στη Σεβαστούπολη και προσεύχονταν για τη νίκη των ρωσικών όπλων. Για πρώτη επίσης φορά όλος ο ελληνικός τύπος εγκατέλειψε την πολεμική του εναντίον του Όθωνα. Αντίθετα μάλιστα, ακόμη και οι εφημερίδες που στο παρελθόν υποστήριζαν το «γαλλικό» ή το «αγγλικό» κόμμα, τώρα αποκήρυξαν και τα κόμματα και τους Έλληνες αρχηγούς τους και καταφέρονταν με οξύτητα εναντίον της συμπεριφοράς των δύο Δυνάμεων απέναντι στην Ελλάδα και το βασιλιά της. Ο «Αίων» ιδιαίτερα δημοσίευε, σχεδόν καθημερινά, φλογερά άρθρα του εκδότη του Ι. Φιλήμονα, που αναφέρονταν στην ανδρεία των Ρώσων και στις αποτυχίες και απώλειες των συμμάχων, με αποτέλεσμα να τον συλλάβουν οι Γάλλοι και να καταστρέψουν τα πιεστήρια της εφημερίδας. Ανάλογη υπήρξε η συμπεριφορά

τους και προς τον Κων. Λεβίδη, εκδότη της εφημερίδας «Ελπίς», πρώην οργάνου του «γαλλικού» κόμματος.

Ο Κριμαϊκός πόλεμος είχε αναμφισβήτητα οδυνηρές συνέπειες για το μικρό ελληνικό βασίλειο και ο Ελληνισμός γενικά πέρασε μια σκληρή δοκιμασία που διέλυσε μερικούς μύθους και έδειξε ταυτόχρονα αρκετές αλήθειες. Η Ρωσία όμως, αν και ηττημένη, δεν έχασε προς το παρόν την επιρροή της στους Έλληνες και σ' αυτό συνέβαλε και η επιμονή της στο Συνέδριο ειρήνης των Παρισίων για την αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων από την Αθήνα. Μόνον δύο δεκαετίες αργότερα, με την εμφάνιση του Πανσλαβισμού και την αλλαγή της ρωσικής πολιτικής, θα κλονιστεί σημαντικά η πατροπαράδοτη πίστη των Ελλήνων προς τη μεγάλη ομόδοξη Δύναμη του Βορρά.

ΚΥΡΙΟΤΕΡΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δοντά Δόμνα, *Η Ελλάδα και οι Τυνήσις κατά τον Κριμαϊκόν Πόλεμον*, Θεσσαλονίκη 1973.
- Driault Edouard – Lhéritier Michel, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, τ. 2ος, Paris 1925, σ. 373 - 417.
- Καρολίδης Παύλος, *Σύγχρονος ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από 1821 μέχρι 1921*, τ. 4ος, Αθήναι 1924, σ. 314 - 558.
- Κουτρούμπας Δημήτριος, «Η Μεγάλη Ιδέα κατά την εποχή του Κριμαϊκού πολέμου (1853 - 1856)», *Επετηρίς Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών*, τ. 5 (Αθήναι 1974 - 1975), σ. 203 - 210.
- Κουτρούμπας Δημήτριος, *Η επανάσταση του 1854 και αι εν Θεσσαλία ιδία επιχειρήσεις*, Αθήναι 1976.
- Λάσκαρις Μιχαήλ, *Το Ανατολικόν Ζήτημα, 1800 - 1923*, Θεσσαλονίκη 1946, σ. 107 - 134.
- Παπαδόπουλος Στέφανος, *Οι επαναστάσεις του 1854 και 1878 στην Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1970.
- Παπαδόπουλος Στέφανος, «Ο Κριμαϊκός πόλεμος και ο Ελληνισμός», στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13ος, Αθήναι 1977, σ. 143 - 168.
- Σκανδάμης Ανδρέας, *Σελίδες πολιτικής ιστορίας και κριτικής. Η τριακονταετία της βασιλείας του Όθωνος, 1832 - 1862*, τ. 1ος, μέρος Ι, Αθήναι 1961.